

Archeologienota Mol Achterbos Resultaten

FODIO
Turnhoutsebaan 277
B-2110 Wijnegem

Marleen Arckens
Christine Beckers
Jan De Beenhouwer

COLOFON

Archeologienota Mol Achterbos. Verslag van resultaten. Projectcode 2018H278
erkend archeoloog: Fodio OE/ERK/archeoloog/2015/0067
auteurs: Marleen Arckens, Christine Beckers, Jan De Beenhouwer
uitvoerder: Fodio, Turnhoutsebaan 277, B-2110 Wijnegem
datum: 24 september 2018

Inhoud

1 De resultaten van het bureauonderzoek.....	4
1.1 Beschrijvend gedeelte.....	4
1.1.1 Administratieve gegevens	4
1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt	6
1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling	9
1.1.4 Werkwijze.....	10
1.2 Assessmentrapport.....	11
1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied	11
1.2.2 Historische situering	16
1.2.3 Archeologische situering	24
1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied.....	26
1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed	28
1.2.6 Samenvatting.....	30
Bibliografie	31
Figurenlijst.....	33
Archeologische periodes in Vlaanderen.....	34

1 De resultaten van het bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

1.1.1 Administratieve gegevens

Projectcode		2018H278
Actoren		Marleen Arckens OE/ERK/Archeoloog/2016/00142 veldwerkleider
Locatie	Provincie	Antwerpen
	Gemeente	Mol
	Deelgemeente	/
	Site	Achterbos
Kadastrale gegevens		Mol Afd 5, Sectie C, 478T, 478M, 478/2C
Oppervlakte onderzoeksgebied		4897 m ²
Bounding box	punt 1 (NO)	x 200464,56 y 210428,64
	punt 2 (ZW)	x 200545.84 y 210350.90
Kadastraal percelenplan		Fig. 1
Topografische kaart		Fig. 2
Afbakening verstoorde zones		geen
Begindatum onderzoek		28 augustus 2018
Einddatum onderzoek		24 september 2018

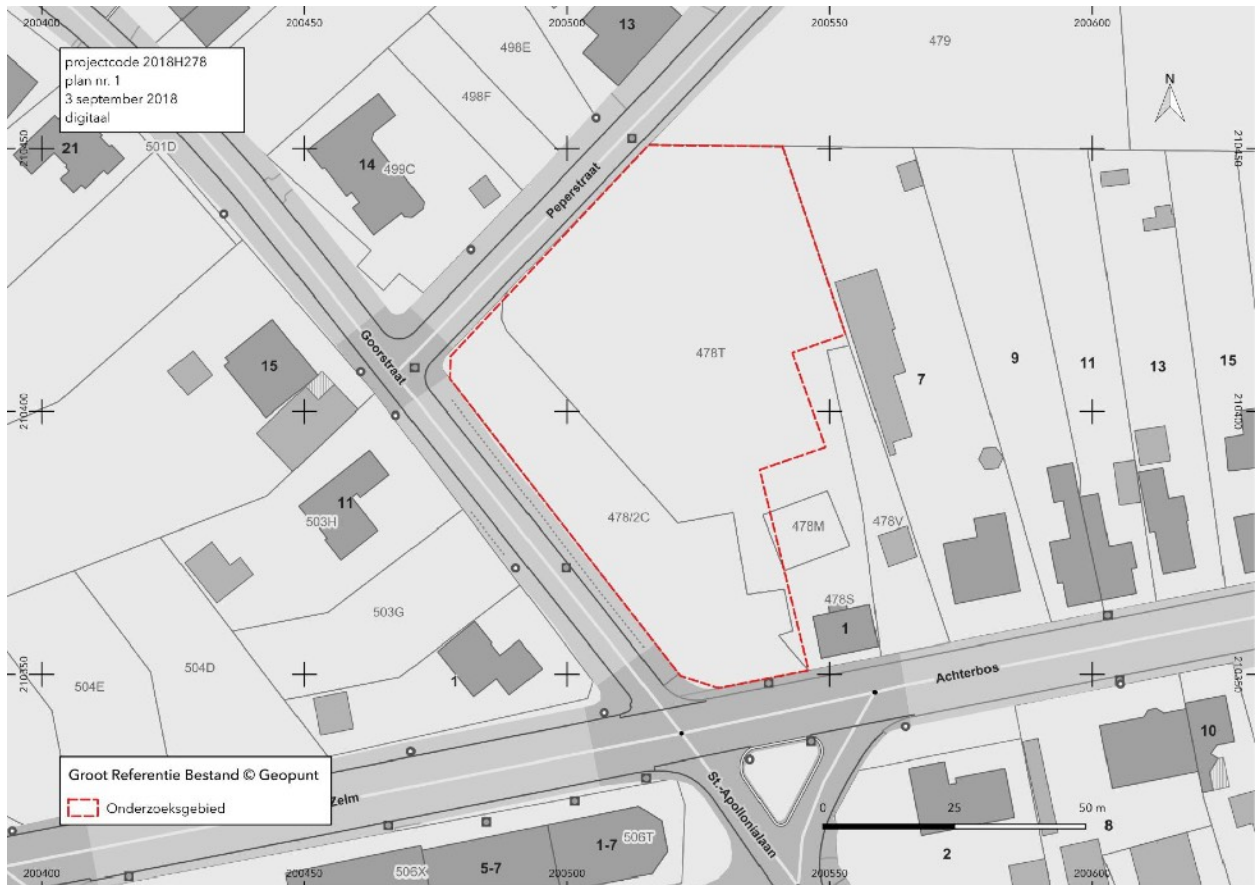

Fig. 1 Situering van het projectgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt

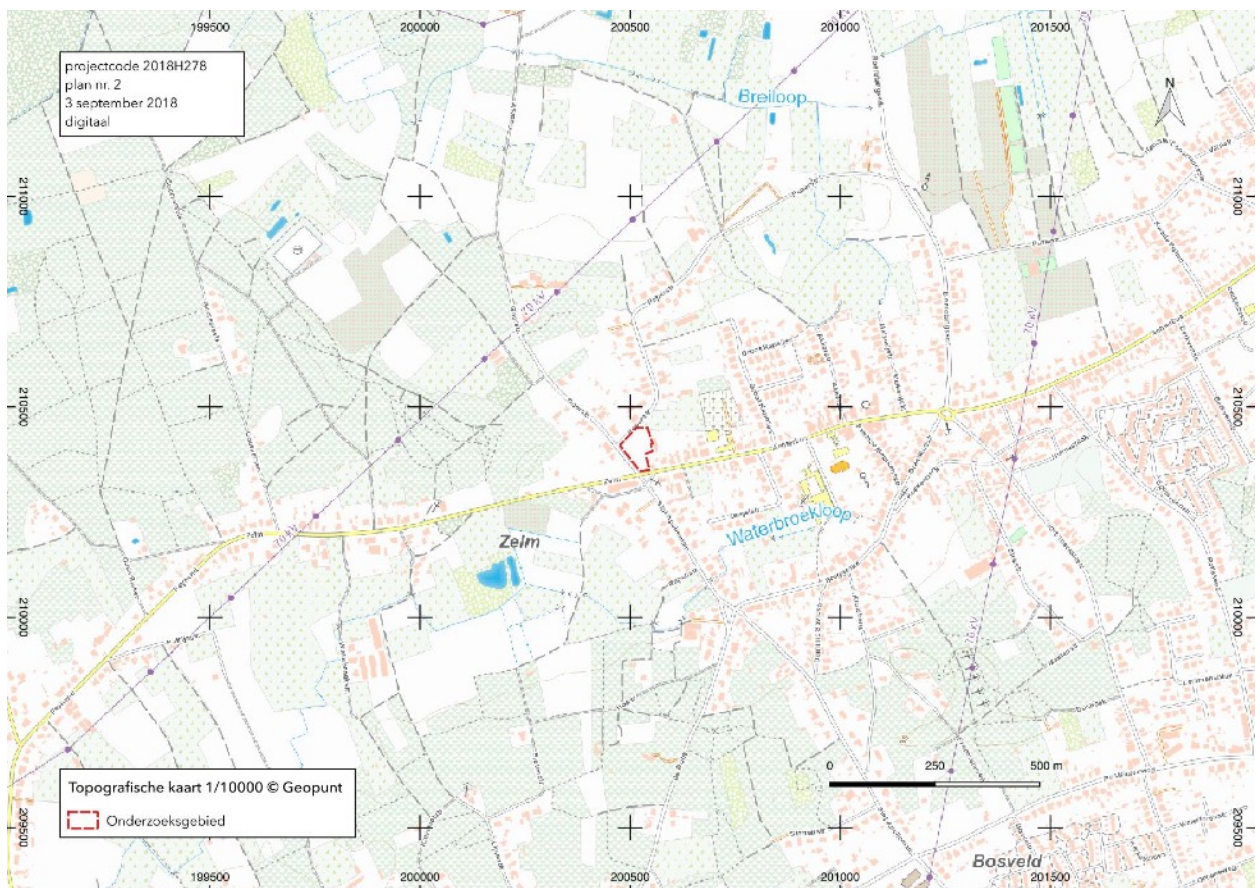

Fig. 2 Situering van het projectgebied de topografische kaart 1:10.000. © Geopunt

1.1.2 Kader waarbinnen het onderzoek plaatsvindt

Criteria uit het Onroerenderfgoeddecreet die aanleiding geven tot het opmaken van de archeologienota

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor het verkavelen van gronden. De wetgeving met betrekking tot archeologie omvat enerzijds het Onroerenderfgoed- decreet van 12 juli 2013 en anderzijds het Onroerend Erfgoedbesluit van 16 mei 2014, die voor archeologie in werking traden op 1 juni 2016, gewijzigd op 18 juli 2017 en met terugwerkende kracht toepasbaar vanaf 1 juni 2017

Overwegend dat

- de betrokken percelen niet binnen een zone liggen waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt
- de aanvraag geen betrekking heeft op het bijstellen van een omgevingsvergunning voor verkaveling
- de betrokken percelen niet geheel of gedeeltelijk in een beschermde archeologische site liggen
- het gebied niet geheel of gedeeltelijk binnen een vastgestelde archeologische zone ligt
- het perceeloppervlak groter is dan 3000 m²

moet een archeologienota opgesteld worden.

Bestaande Toestand

Het onderzoeksgebied met een oppervlakte van een oppervlakte van 4897 m² situeert zich in het gehucht Achterbos in Mol tussen Achterbos (straat) in het zuiden, de Goorstraat in het westen en de Peperstraat in het noorden. Het omvat de volgende percelen: Mol Afd 5, Sectie C, 478T, 478M, 478/2C. Het is momenteel in gebruik als wei/akkerland.

Fig. 3 Situering van het projectgebied op de orthofotomosaïek middenschallig winter 2017. © Geopunt

Geplande werken en bodemingrepen

Het onderzoeksgebied zal worden verdeeld in 7 kavels. Op de loten 1 tot 6 worden 3 bouwvolumes voorzien die plaats bieden aan 6 woningen in halfopen bebouwing. Op kavel 7 wordt een bouwblok voorzien voor een meergezinswoning. Daartussen wordt ruimte voorzien voor tuinen, bijgebouwen, autostaanplaatsen en garages. Er dient geen nieuwe wegenis aangelegd te worden vermits alle kavels grenzen aan bestaande wegen.

VERKAVELINGS- EN AFBAKENINGSPLAN

GEMEENTE : MOL AFDELING 5

SECTIE : C NRS. : 478/M, 478/T, 478/02/C, 478/L EN 478/S

SCHAAL 1/500

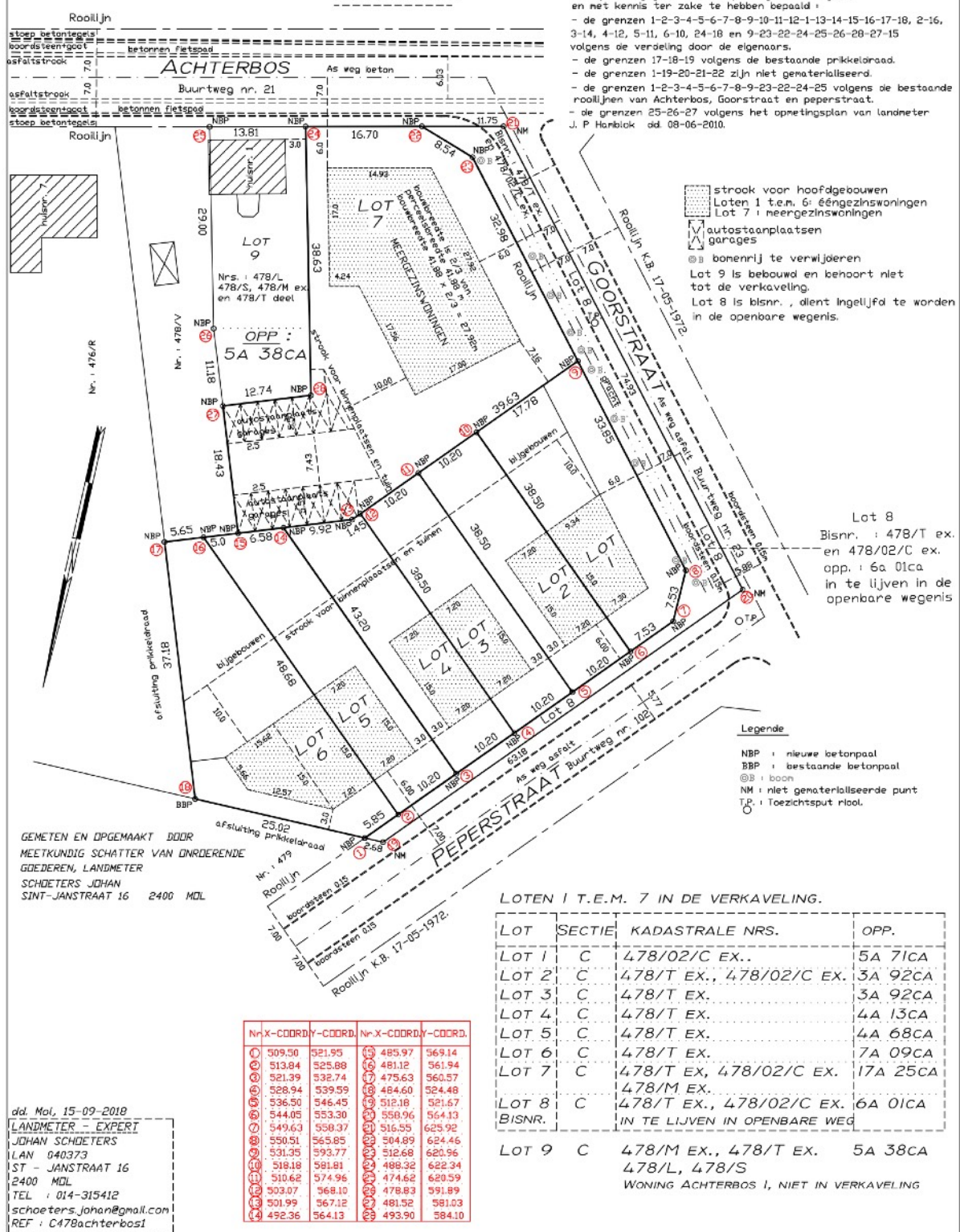

Fig. 4 Verkavelingsplan. © Johan Schoeters 15-09-2018

1.1.3 Onderzoeksopdracht en vraagstelling

Het bureauonderzoek heeft tot doel het projectgebied archeologisch te evalueren op basis van bestaande bronnen en de impact van de geplande werken op eventueel aanwezig archeologisch erfgoed te bepalen. Dit houdt in dat er informatie wordt verzameld over de mogelijke aanwezigheid of afwezigheid van archeologisch erfgoed binnen het projectgebied. De kenmerken, de relatie met het omringend landschap, de bewaringstoestand en de waarde van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed worden ingeschat. Ook de manier waarop de geplande bodemingrepen worden uitgevoerd maakt deel uit van de evaluatie.

Het bureauonderzoek formuleert een antwoord op de volgende onderzoeksvragen:

- welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?
- hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?
- wat is de impact van de geplande werken op het bodemarchief?

1.1.4 Werkwijze

Om een beeld te schetsen van het fysisch geografisch kader werd een beroep gedaan op de topografische kaart van België in digitale versie¹, de tertiairgeologische kaart, de quartairgeologische kaart, de bodemkaart volgens Belgische classificatie², het kadastraal percelenplan³ en de luchtfoto's beschikbaar via Geopunt Vlaanderen⁴. De geomorfologische kaart werd niet geraadpleegd vermits deze niet beschikbaar is voor het projectgebied. De bodembedekkingskaart werd geraadpleegd maar niet afgebeeld omdat hij geen bijkomende informatie opleverde na consultatie van verschillende reeksen luchtfoto's. Op de bodemerosiekaart lag het onderzoeksgebied in een zone waarvoor de kaart geen informatie verschaft of een zone met een verwaarloosbare erosiegevoeligheid. De opdrachtgever leverde het verkavelingsplan.

Voor de historische situering van het onderzoeksgebied werd een beroep gedaan op de Ferrariskaart (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) en de kaart van Vandermaelen (1846-1854). Er werd gewerkt met de geografische rasterdatasets van de kaarten beschikbaar via geopunt. Via Cartesius werden de historische topografische kaarten van 1873, 1904, 1939, 1969, 1981 en 1989 geraadpleegd. Verder werd voor de historische situering van Achterbos, het gehucht waartoe het onderzoeksgebied behoort, een beroep gedaan op het werk van Baeyens uit 1989 over Achterbos en het werk van Peeters 1995 over de schansen van Mol-Balen-Dessel.

Alle gebruikte rasterdatasets werden opgehaald via Web Map Service of als tiff/jpeg/pdf beschikbaar via de geoloketten van de Federale, Vlaamse en Provinciale overheden. De verwerking van de gegevens en aanmaak van de kaarten voor de archeologienota gebeurde met QGIS 2.18 Las Palmas.

Door op de recente topografische kaart en het kadastraal percelenplan de historische gegevens te georefereren, werd de historische dimensie van het landschap in de zone van het projectgebied zo goed mogelijk gereconstrueerd. De indeling en inrichting van het landschap kregen bijzondere aandacht. Het historisch grondgebruik werd vergeleken met de huidige toestand, om de impact van eventuele verstoringen te kunnen inschatten.

De gegevens van de Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vormden de basis voor de archeologische situering van het onderzoeksgebied aan de hand van de gelokaliseerde archeologische sites en vondsten in de omgeving van het onderzoeksgebied. Via het geoportaal van Onroerend Erfgoed⁵ werden de inventaris van beschermde archeologische sites en de kaart van gebieden waar geen archeologie te verwachten valt geconsulteerd.

¹ webservice cartoweb.be van het NGI.

² <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.

³ http://ccff02.minfin.fgov.be/cadgisweb/?local=nl_BE.

⁴ <http://www.geopunt.be>.

⁵ <https://geo.onroerenderfgoed.be/#zoom=9&lat=6639473.15&lon=462444.02>.

1.2 Assessmentrapport

1.2.1 De landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied

Geografische en topografische situering

Het projectgebied bevindt zich ca. 2,5 km ten noordwesten van het centrum van Mol en ca. 4,5 km ten zuidwesten van het centrum van Dessel. Het terrein situeert zich in het gehucht Achterbos en is gelegen tussen de Peperstraat in het noorden, de Goorstraat in het westen en de Achterbos(straat) in het zuiden. Ongeveer 2 km ten noorden van het onderzoeksgebied ligt het kanaal Bocholt-Herentals. Mol ligt in het noordoosten van de provincie Antwerpen, in het hart van de Kempen in Laag-België. Het projectgebied is terug te vinden op de topografische kaart 1:10.000 kaartblad 17/1Z.

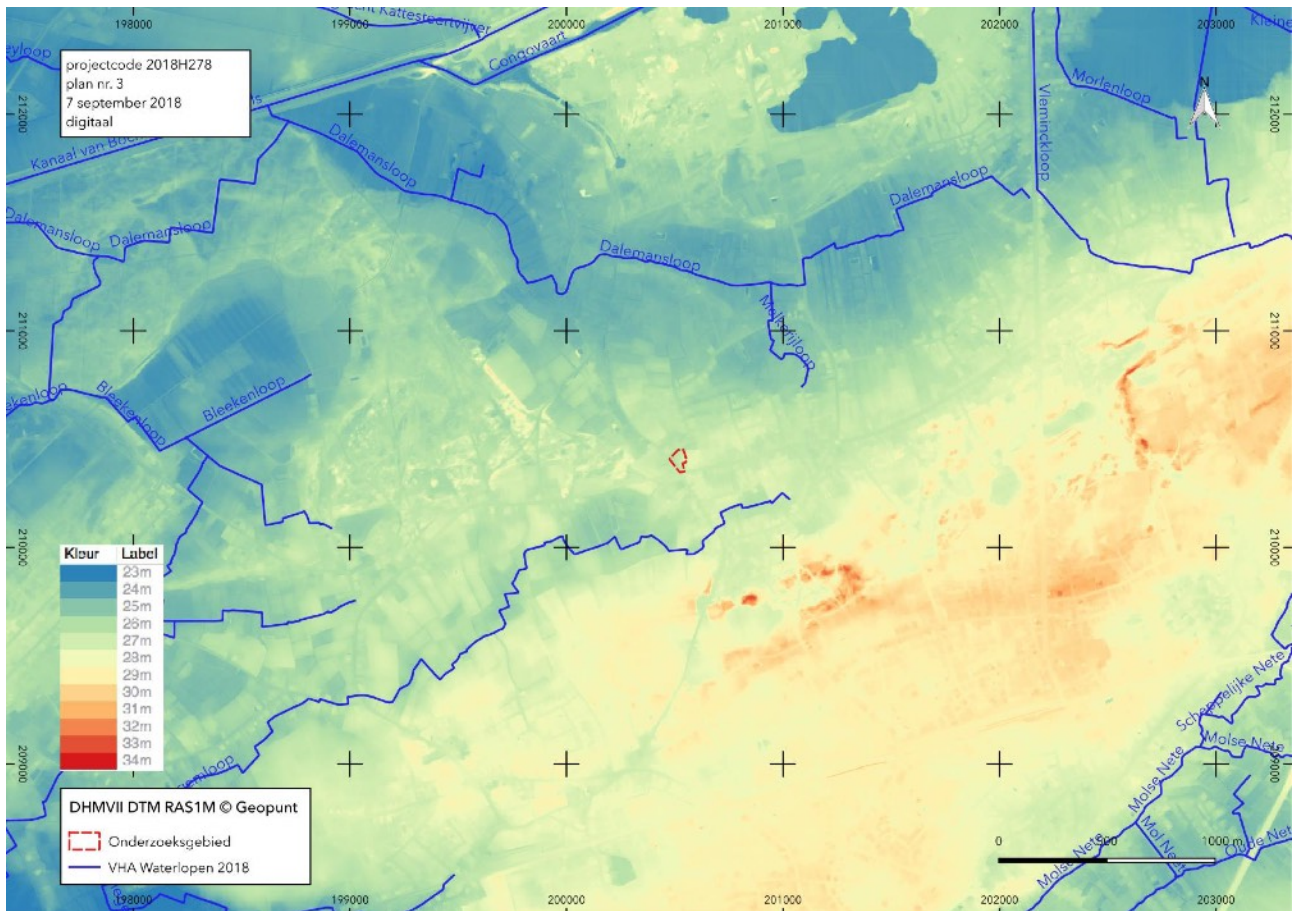

Fig. 5 Situering van het onderzoeksgebied op het digitaal hoogtemodel met in overlay de waterlopen zoals opgenomen in de Vlaamse Hydrografische Atlas 2018. © Geopunt

Geomorfologisch behoort het onderzoeksgebied tot de depressie van de Schijns-Nete. Dit is het gebied tussen de Scheldepolders in het westen en het Limburgs plateau in het oosten. Twee duidelijke en relatief smalle zuidwest-noordoost gerichte zandruggen doorbreken deze vlakte, namelijk de ruggen van Lichtaart en Geel. De rug van Geel strekt zich uit ten zuiden van Olen in de richting van Geel. Hij is opgebouwd uit de miocene Formatie van Diest en vormt de waterscheiding tussen de Grote en de Kleine Nete.⁶ Het onderzoeksgebied ligt aan de voet van noordelijke helling van de rug van Geel op het interfluvium tussen de Dalemansloop en Millegemloop. De maximale hoogte van de rug van Geel bedraagt ten zuiden de Millegemloop ca. 34 m TAW. Het reliëf van het onderzoeksgebied vertoont een zeer lichte stijging van ca. 26,4 m TAW in het noorden naar ca. 27 m TAW in het zuiden.

⁶ De Moor & Pissart 1992

De verschillende lopen van de Nete hebben samen met andere kleine waterlopen, een brede alluviale vlakte gevormd ten noorden en ten zuiden van de rug van Geel.

De omgeving van het onderzoeksgebied wordt ontwaterd door de Millegemloop/Waterbroekloop die ongeveer 375 m ten zuiden van het onderzoeksgebied stroomt en op 6 km ten zuidwesten van het onderzoeksgebied uitmondt in de Molse Nete. Ongeveer 630 m ten noordoosten van het onderzoeksgebied stroomt de Melkerijloop die uitmondt in de Dalemansloop/Breiloo.

Geologische en bodemkundige situering

Het prequartaair substraat van het onderzoeksgebied is volgens de gegevens op de tertiairgeologische kaart opgebouwd uit de Formatie van Kasterlee. Deze formatie bestaat uit bleekgroen tot bruin fijn zand met paarse klei-horizonten. De formatie is licht glauconiethoudend, micahoudend en bevat onderaan kleine silexkeien. Chronostratigrafisch worden deze zanden in het vroeg-plioceen geplaatst.

Ze zijn 5,3 - 3,6 miljoen jaar oud. De Formatie van Kasterlee ligt boven de miocene Formatie van Diest. Beiden zijn ontstaan door mariene sedimentatie.⁷

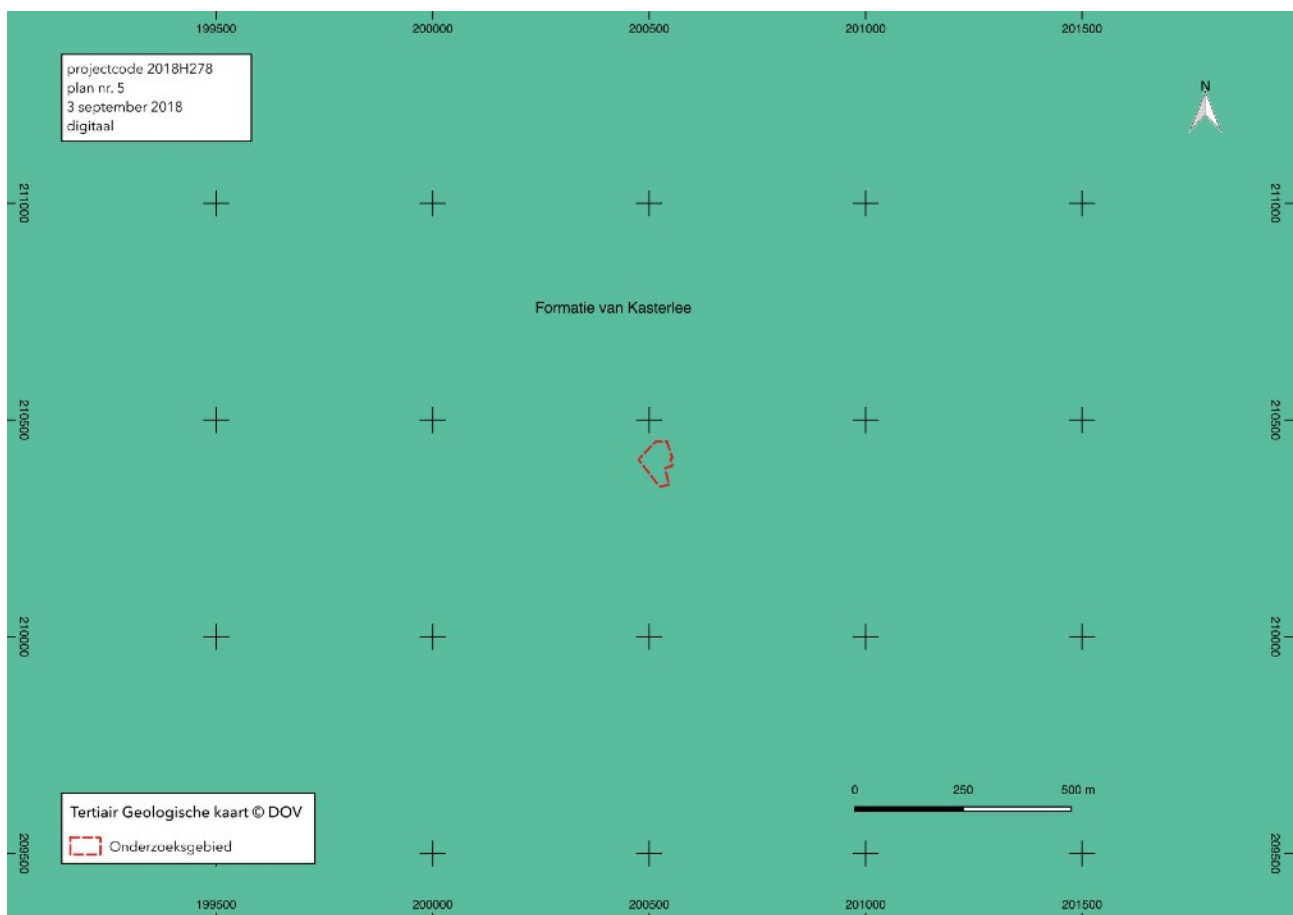

Fig. 6 Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © DOV

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de quartairgeologische kaart 1:200.000 in een zone die geclassificeerd wordt als profieltype 3: bovenop het prequartaire substraat vonden tijdens het weichseliaan (laat-pleistoceen) fluviatiele afzettingen plaats. Het gaat om een zeer heterogene eenheid die bestaat uit wit, grijs, geel en/of groen fijn tot grof zand, soms grindhoudend, soms

⁷ Databank Ondergrond Vlaanderen

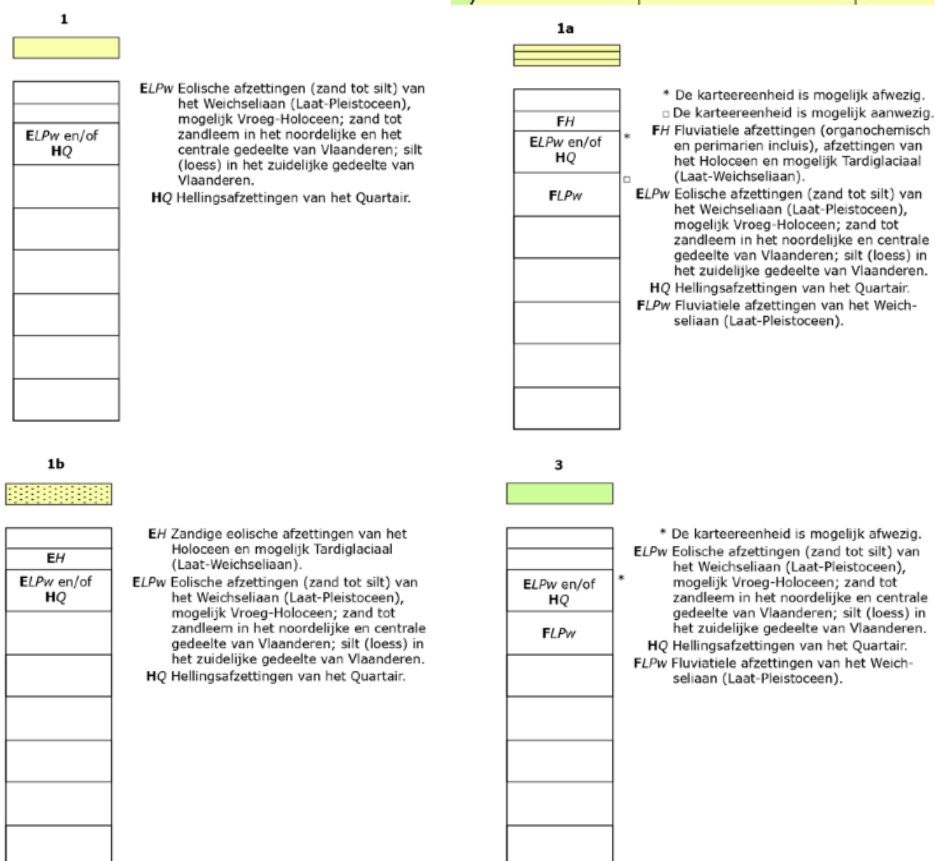
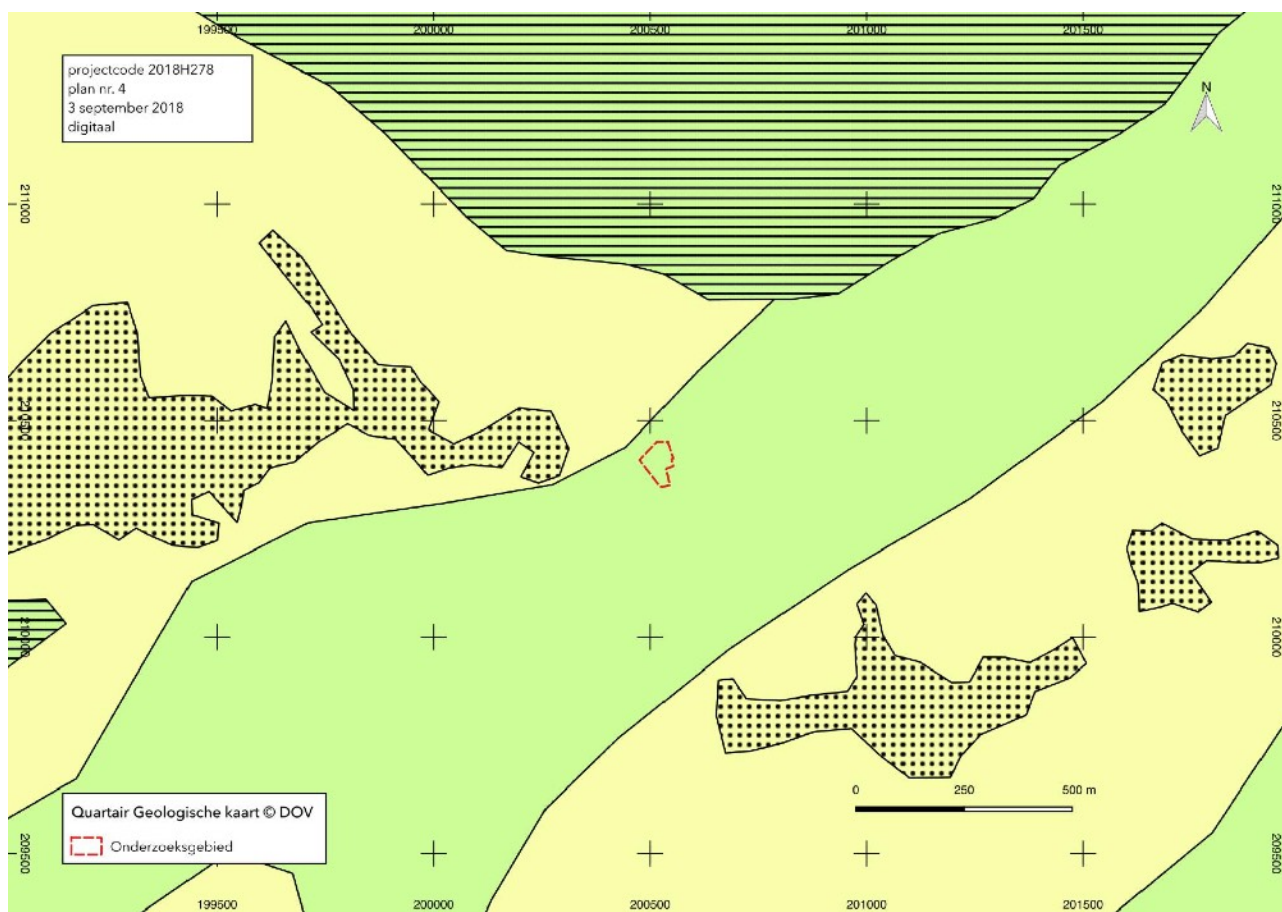

Fig. 7 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairegeologische kaart. © DOV

Op de bodemerosiekaart is het noordelijke deel van het gebied ingekleurd als terrein met een verwaarloosbare erosie. Voor het zuidelijke deel is de graad van erosie niet gekend.

Fig. 9 Het onderzoeksgebied op de bodemerosiekaart per perceel 2018 © DOV

1.2.2 Historische situering

Inleiding

De vroegste geschiedenis van dit gebied is vrij vaag. Volgens een kroniek uit de zestiende eeuw werd het domein Mol-Balen-Dessel in 774 door Adelardus, een kleinzoon van Karel Martel, geschonken aan de abdij van Corbie nabij Amiens. Betrouwbare historische documenten over de geschiedenis van Mol zijn er echter pas vanaf 1173. In 1248 ging de heerlijkheid Mol-Balen-Dessel over op het Hertogdom Brabant. Het gebied, Voogdij genaamd, met Mol als centrum, werd bestuurd door een plaatselijke schepengbank.

Het gebied rond Mol was eeuwenlang een uitgestrekt heide- en duinengebied met her en der verspreide bewoning en kleine woonkernen. De gehuchten, waaronder ook Achterbos, die tot de Voogdij behoorden hadden het recht om hun "dorpsheide" te gebruiken, onder andere voor het weiden van schapen. De Voogdij mag dan wel geen groot economisch belang gehad hebben, haar strategisch belang was aanzienlijk gezien haar ligging op de grenzen van het Hertogdom Brabant, het Prins-Bisdom Luik en de Republiek der Verenigde Nederlanden, waartoe het naburige Lommel sinds 1648 behoorde. Het gebied rond Mol was dan ook vaak het toneel van troepenverplaatsingen en krijgsgeweld. Tijdens de Franse Tijd hield de voogdij Mol-Balen-Dessel op te bestaan en werd ze gesplitst in drie gemeenten.¹²

In de schepenregisters van Mol wordt reeds in 1562 een kapel gewijd aan Apollonia in Achterbos vermeld. Zij was de patrones van de tandartsen en de lijders van tandpijn. De kapel ter hoogte van het kruispunt van Achterbos met de Goorstraat, werd in 1862 gesloopt en vervangen door een grotere kapel.¹³ De nieuwe kapel werd meer naar het centrum, naast de pastorie geplaatst omdat de oorspronkelijke plaats te ver van het centrum was gelegen.¹⁴ In 1876 werd de kapel samen met de pastorie en enkele hoevecomplexen door een brand vernield¹⁵ waarna een nieuwe kapel werd gebouwd, die in 1889 werd erkend als parochie.¹⁶ De huidige Sint- Apolloniakerk, gebouwd ten zuiden van de 19de-eeuwse kapel dateert van 1939.¹⁷

Uit de rekeningen van de kapelmeesters van de Apollonia-kapel uit 1637 kan opgemaakt worden dat rond de kapel een schans was aangelegd. De rekeningen maken gewag van een houtlevering voor de uitbreiding van een schans. Waarschijnlijk vereiste deze schans vergrotingswerken door de hernieuwde plunderingen na het einde van het Twaalfjarige Bestand.¹⁸ De schans werd wegens haar ongunstige ligging aan een drukker wordende verkeersader vervangen door een nieuwe schans aan de Boeretangsedreef en de Puttestraat.¹⁹ Deze werd opgericht tussen 1628 en 1650 en verdween tussen 1806 en 1812.²⁰

Echt grote veranderingen in het uitzicht van de streek, met zijn uitgestrekte heidegebieden en kleine woonkernen, kwamen er pas vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw. In 1843-1846 werd het kanaal Herentals-Bocholt gegraven en in 1858 werd het kanaal Dessel-Kwaadmechelen voltooid. Beide kanalen omsluiten het projectgebied respectievelijk in het noorden en oosten. In 1878 werd de spoorweg Antwerpen-München-Gladbach, beter gekend als de IJzeren Rijn, ten zuiden van het projectgebied

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Mol [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121749> (geraadpleegd op 30 augustus 2018).

¹³ Baeyens 1989, 29.

¹⁴ Baeyens 1989, 172.

¹⁵ Baeyens 1989, 115-119.

¹⁶ Baeyens 1989, 282.

¹⁷ Baeyens 1989, 303.

¹⁸ Het Twaalfjarig bestand, tussen 1609 en 1621, was een periode van wapenstilstand gedurende de Tachtigjarige oorlog, die duurde van 1568 tot 1648.

¹⁹ Peeters et al 1995, 34.

²⁰ <https://sites.google.com/site/schansenab/home/mol/achterbos>

voltooid. Vooral de glasindustrie maakte gebruik van de ontsluiting van het gebied door belangrijke transportwegen, de beschikbare open ruimte en het aanwezige zand als grondstof. Dat leidde tot een belangrijke bevolkingstoename. In de jaren 1950 werd in de Achterbosse Heide ten noorden van het projectgebied, die eigendom was van de Koninklijke Familie, het Studiecentrum voor Kernenergie (SCK) opgericht. Dit droeg in belangrijke mate bij tot de industrialisering van het landschap rond Mol.²¹

Heden vormt het "groene" gehucht Achterbos een belangrijke aantrekkingspool voor het nabijgelegen industriële Donk, waardoor de woonfunctie primeert. Desondanks blijven diverse sterk verbouwde langgestrekte hoevetjes getuigen van de vroegere landelijke activiteit. Het gehucht wordt van west naar oost doorsneden door Achterbos (straat), gekenmerkt door een heterogene, ten dele verbroken lintbebouwing in het centrum. Door de toenemende woonfunctie en de daarmee gepaard gaande woningbouw vergroeit Achterbos geleidelijk met Mol-centrum.

Cartografische bronnen

De Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, in 1771-1778 opgemaakt in opdracht van graaf de Ferraris, geeft ons een duidelijk beeld van de inrichting van het landschap op het einde van de 18de eeuw. Het onderzoeksgebied ligt in het gehucht Achterbos dat zich kenmerkt door de afwisseling van heide, akker- en weiland met vooral lintbebouwing langs Achterbos (straat), de Sint Apolloniaaan, het Bruggeske en de Pastoor Moorkensstraat. Het wegenpatroon lijkt reeds sterk op het huidige. Het onderzoeksgebied werd gebruikt als weiland en was omgeven door enkele bomen. Het grensde in het westen aan de huidige Goorstraat, in het noorden aan de huidige Peperstraat en in het zuiden aan Achterbos (straat). Ter hoogte van de zuidelijke grens van het onderzoeksgebied stond de Apollonia-kapel. Ten noorden van de Peperstraat zijn een zestal gebouwen te onderscheiden.

De landschapsinrichting op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854) verschilt niet wezenlijk van wat er te zien is op de Ferrariskaart die driekwart eeuw eerder werd opgemaakt. De Goorstraat is ter hoogte van het onderzoeksgebied breder dan tegenwoordig en loopt over het westelijk deel ervan. De detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840) geven een goed beeld van de indeling van de percelen in de eerste helft van de 19de eeuw. De kapel die bij Ferraris aan de rand van Achterbos (straat) lag, blijkt op het kruispunt van de Goorstraat met Achterbos (straat) te staan. De Goorstraat is aangeduid als de Chemin nr. 23, Achterbos (straat) als de Chemin nr. 21 en de Peperstraat als de Chemin nr. 102.

Op de topografische kaart van het Dépôt de la Guerre van 1848-1853, die opgemaakt werd in dezelfde periode als de kaart van Vandermaelen is de Goorstraat ter hoogte van het onderzoeksgebied minder breed gekarteerd en kent ze haar huidig verloop. Het onderzoeksgebied is in gebruik voor landbouw.

Dat is ook het geval op de topografische kaart van 1873. De kapel op het kruispunt van de Goorstraat met Achterbos (straat) is niet meer gekarteerd. Dit stemt overeen met de gegevens beschikbaar via andere historische bronnen die vermelden dat de kapel werd gesloopt in 1862 en dat een nieuwe kapel werd opgericht verder naar het oosten, bij de pastorie. Dat is te zien op de topografische kaart van 1939.

Op het kruispunt ten zuiden van het onderzoeksgebied staat ook opnieuw een kapel. Achterbos (straat) werd rechtgetrokken.

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Mol [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121749> (geraadpleegd op 30 augustus 2018).

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Achterbos [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121779> (geraadpleegd op 30 augustus 2018).

Fig. 10 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferriskaart (1771-1778). © Geopunt

Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt

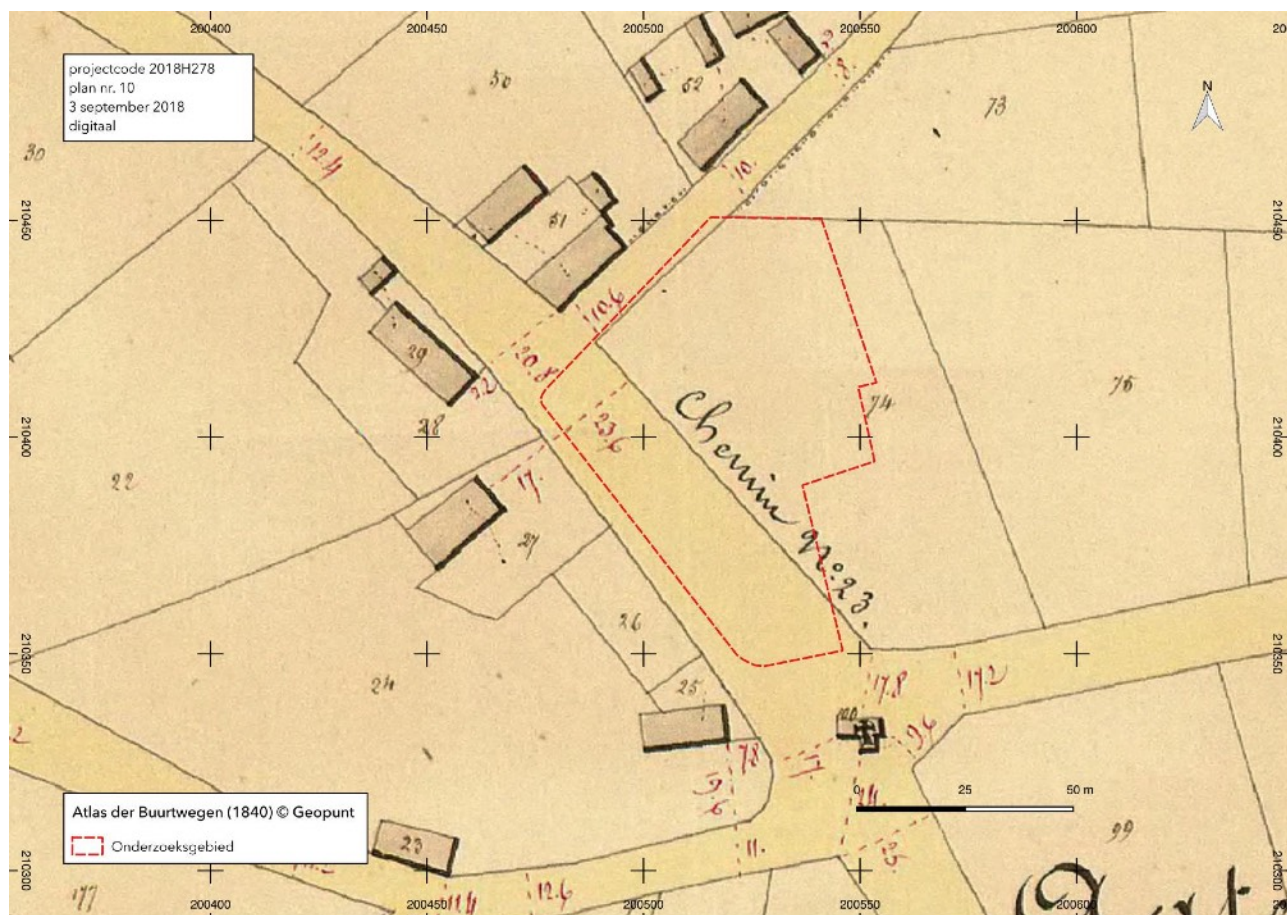

Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840). © Geopunt

Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van het dépt de la guerre van 1848-1853. © Cartesius

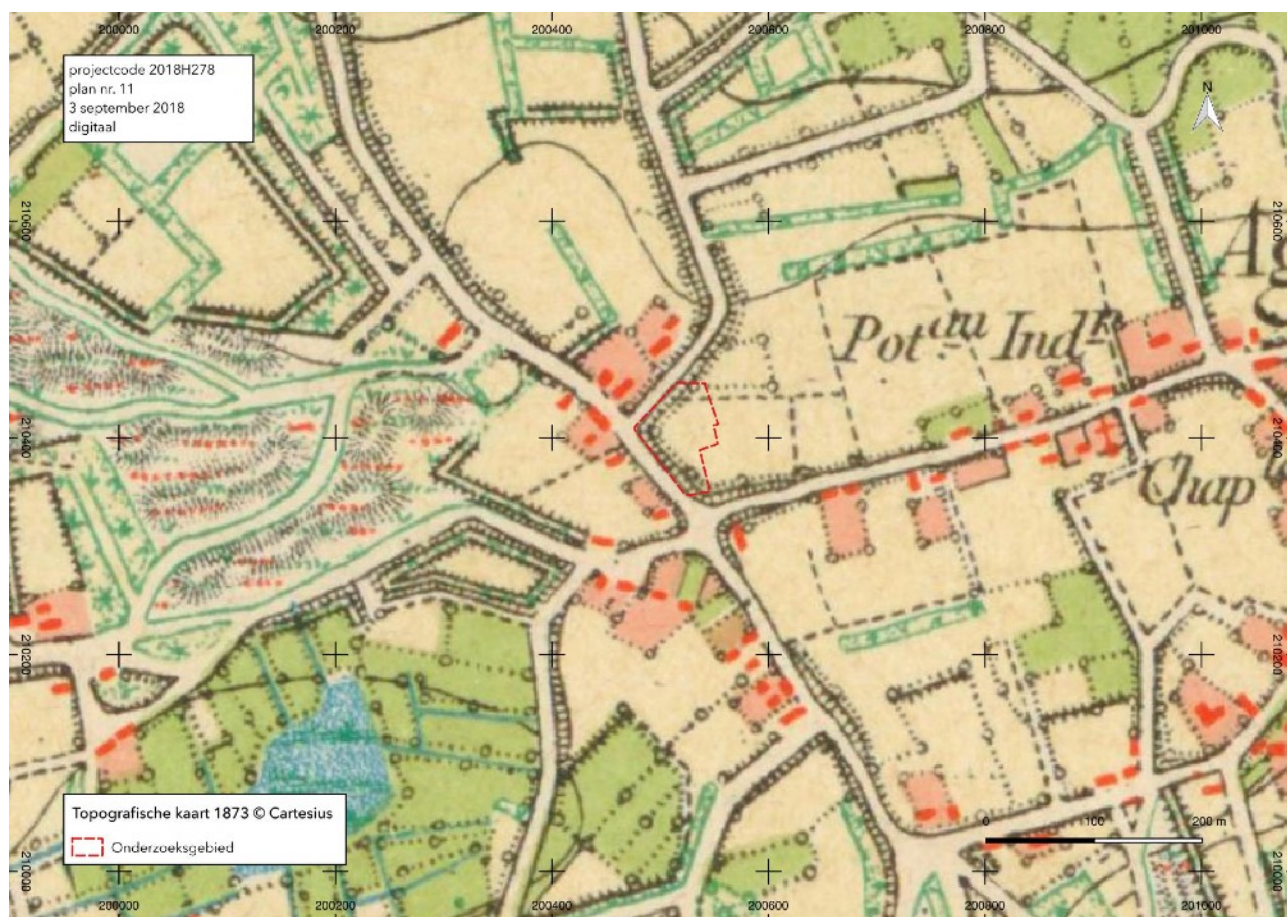

Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1873. © Cartesius

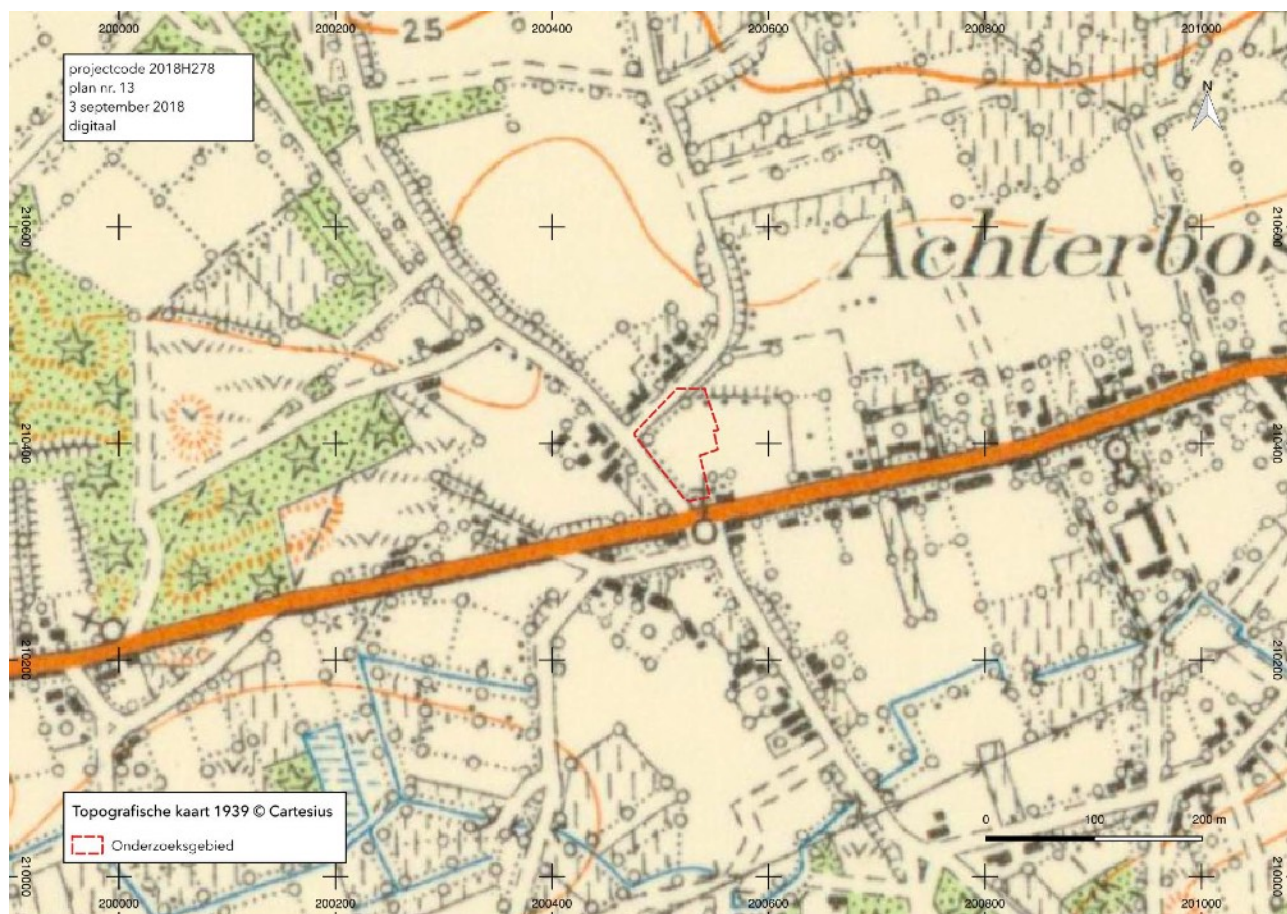

Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1939. © Cartesius

De topografische kaart van 1969 toont een toename van de bebouwing in de onmiddellijke omgeving van het onderzoeksgebied. Ook op het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied staat een gebouw. Het noordelijke deel is onbebouwd en in gebruik als weide. De huidige Sint Apolloniakerk is nu gebouwd, op een locatie iets meer naar het zuidoosten dan de 19de-eeuwse kapelsite.

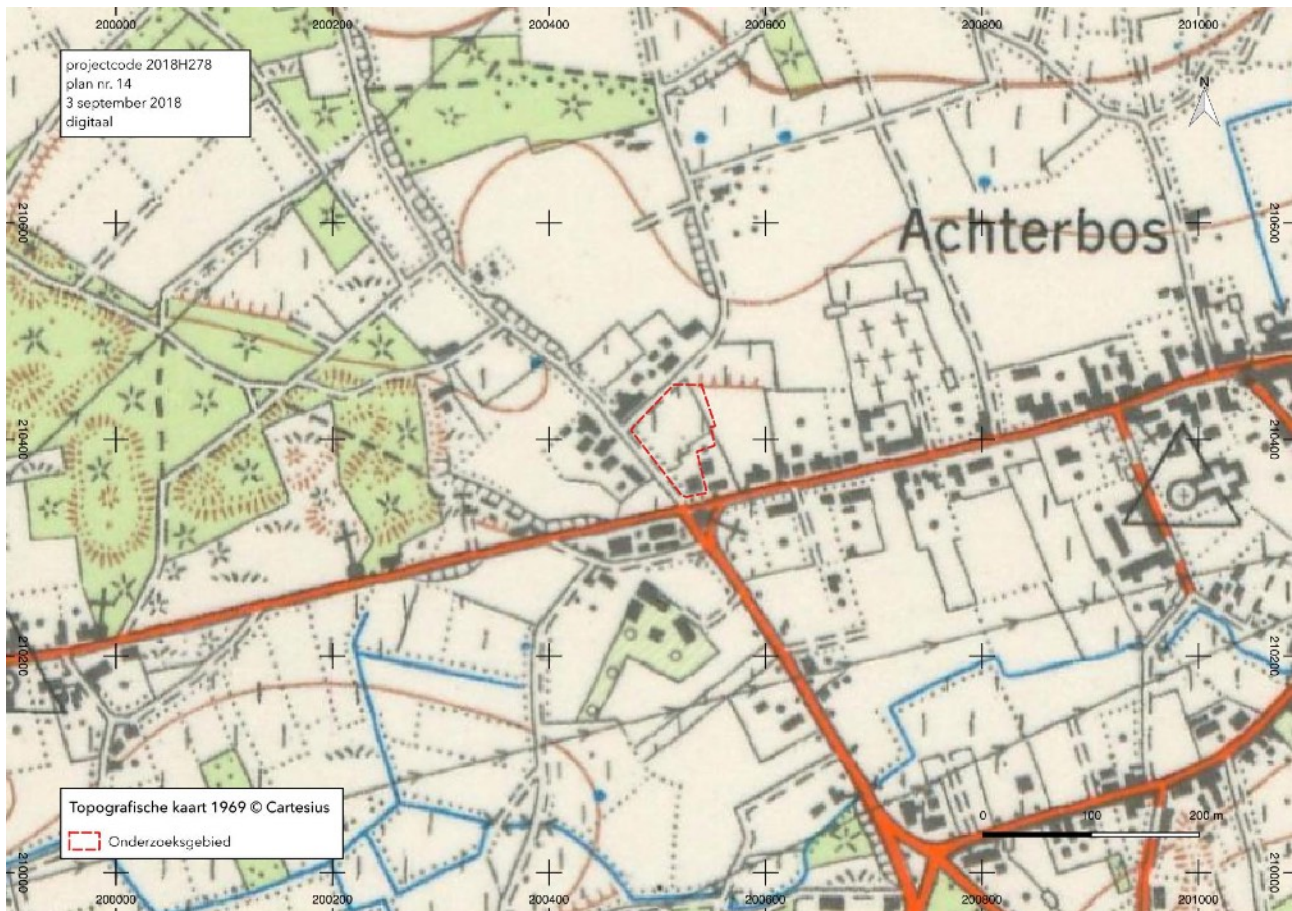

Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1969. © Cartesius

De topografische kaart van 1989 toont een verdere toename van de bebouwing langs Achterbos (straat). Het gebouw op het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied is vervangen door een groter gebouw. Het noordelijke deel is nog steeds in gebruik als weiland.

Hetzelfde beeld krijgen op de luchtfoto's van 1971 en 1979-1990. Het zuidelijke deel van het gebied is bebouwd, het noordelijke deel weiland. Op de luchtfoto van 2003 is te zien dat het gebouw werd afgebroken en het gehele onderzoeksgebied terug in gebruik is als wei/akkerland. In deze situatie komt geen verandering meer.

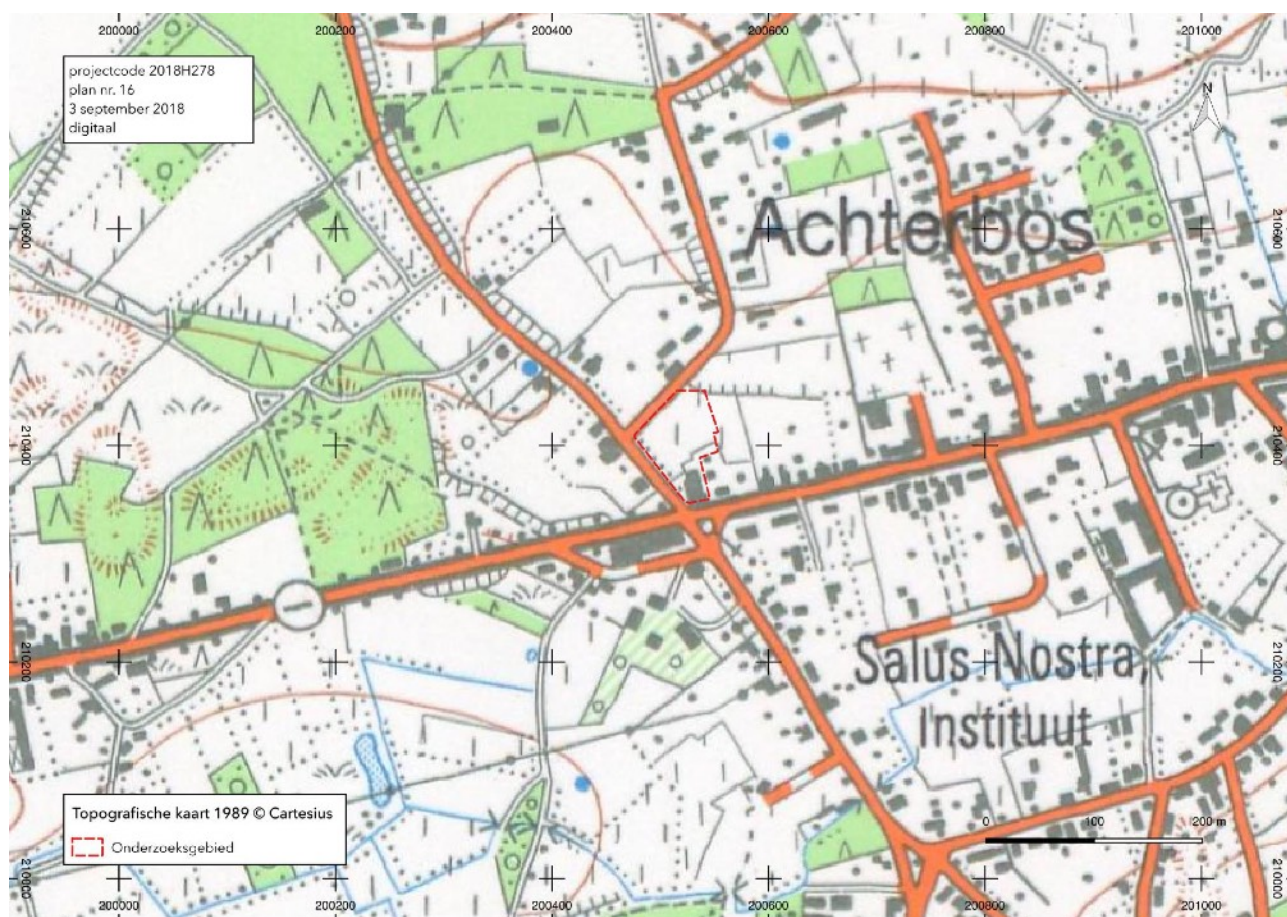

Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1989. © Cartesius

Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971. © Geopunt

Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt

Fig. 20 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschaalig winter 2000-2003. © Geopunt

1.2.3 Archeologische situering

Het onderzoeksgebied is niet opgenomen in een vastgestelde of afgebakende archeologische zone en behoort ook niet tot de gebieden waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

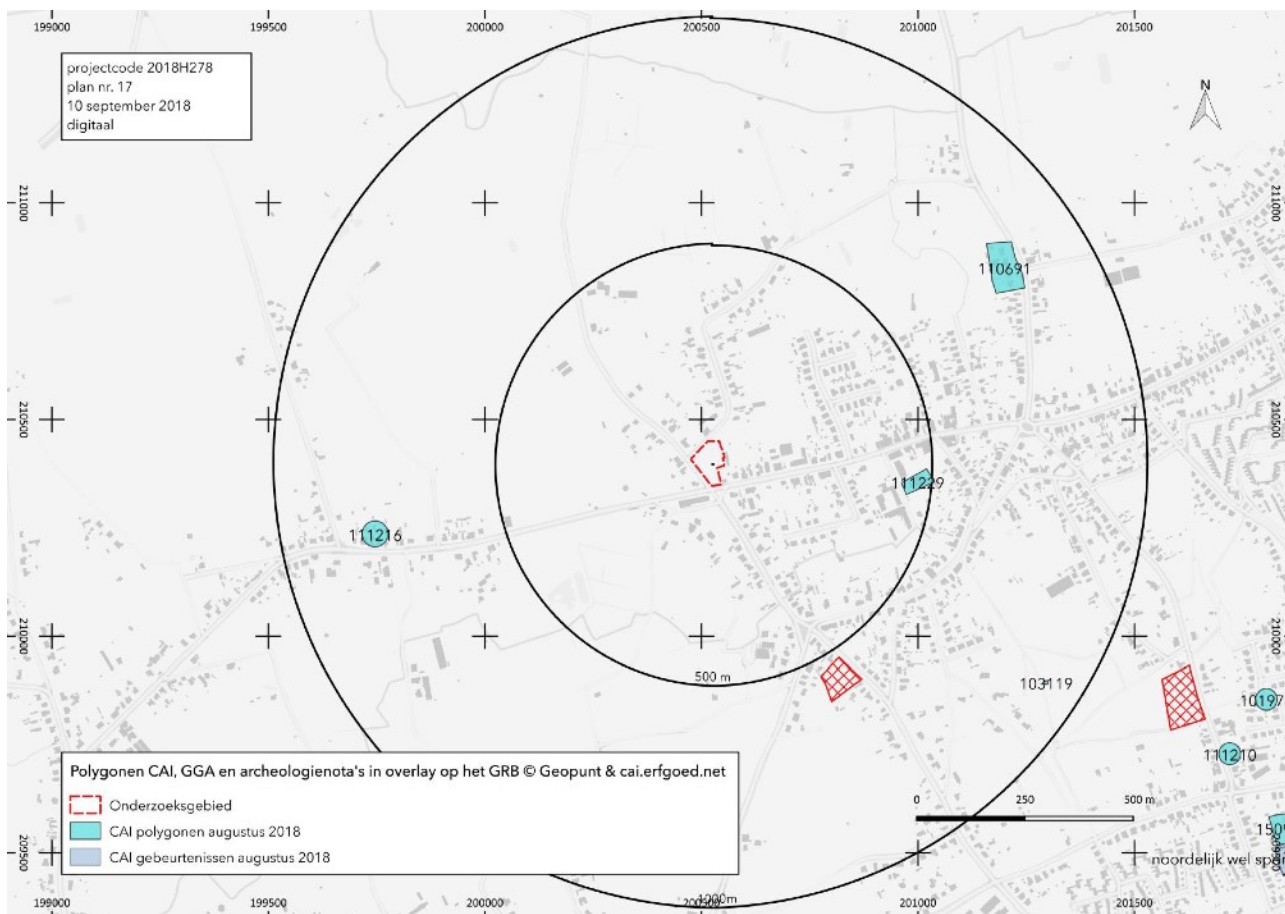

Fig. 21 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygonen van de CAI toestand augustus 2018 in overlay op het GRB met aanduiding van archeologienota's (rood gerasterd) en gebieden geen archeologie (zwart omrand - turkoois gearceerd).
© cai.erfgoed.net & Geopunt

In de Centrale Archeologisch Inventaris²² is binnen een straal van 500 m rond het onderzoeksgebied slechts één locatie opgenomen:

- CAI 111229: de Sint Apolloniakapel (Mol-Achterbos) bestond reeds in de 16de eeuw. Ze stond tot 1862 verder naar het westen onmiddellijk ten zuiden van het onderzoeksgebied. In 1862 werd de kapel op die plaats afgebroken en verplaatst naar een locatie onmiddellijk ten noorden van de huidige Apolloniakerk. Deze kapel werd in 1939 vervangen door de huidige kerk. Die staat op de locatie opgenomen in de CAI.²³

²² De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen. De aan- of afwezigheid van archeologische sporen dient met verder archeologisch onderzoek vastgesteld te worden.

²³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 111229 Sint Apolloniakerk (Mol-Achterbos) (geraadpleegd op 30 augustus 2018).

Op grotere afstand, tussen 500 en 1000 m, zijn drie locaties van gebouwd erfgoed opgenomen in de CAI. Vanaf het noorden in wijzerzin:

- CAI 110691: Schans (Mol-Achterbos). De schans van Achterbos kan op basis van historisch en cartografisch materiaal teruggebracht worden tot de 17de eeuw. Momenteel is dit perceel bebouwd met vier woningen. De vorm van de schans is nog duidelijk herkenbaar aan de wegen en de hagen. Deze vervangt de schans die aangelegd was rond de Sint Apolloniakapel aan het kruispunt Goorstraat - Achterbos (straat).²⁴
- CAI 103119: voor de Heilig Kruiskapel (Mol-Achterbos) levert de Ferrariskaart levert de terminus ante quem. De kapel werd opgenomen in een openlucht-kruisweg met 14 kapellen die begin 19de eeuw werd opgetrokken en die leiden naar de grotere en oudere Heilig Kruiskapel.²⁵
- CAI 111216: ook voor de Zelmkapel (Mol-Achterbos) levert de Ferrariskaart de terminus ante quem. De kapel heeft mogelijk een vroeg middeleeuwse oorsprong op basis van het toponiem *zelm* als samentrekking van *zel* (zaal, nederzetting) en *heem* (huis).²⁶

²⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 110691 Schans (Mol-Achterbos) (geraadpleegd op 3 september 2018).

²⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 103119 Heilig Kruiskapel (Mol-Achterbos) (geraadpleegd op 3 september 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: *Openlucht-kruisweg* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/52787> (geraadpleegd op 10 september 2018).

²⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 111216 Zelmkapel (Mol-Achterbos) (geraadpleegd op 3 september 2018).

1.2.4 Datering en interpretatie van het onderzochte gebied

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het projectgebied?

Het projectgebied bevindt zich op ca. 2,5 km ten noordwesten van het centrum van Mol, in het gehucht Achterbos. Het ligt aan de voet van de noordelijke helling van de rug van Geel, op het interfluvium tussen de Dalemansloop (630m naar het noordoosten) en de Millegemloop (375 m naar het zuiden).

Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie werd het zuidelijke deel van het onderzoeksgebied gekarteerd als bebouwde zone, het noordelijke deel als een droge zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont.

In de schepenregisters van Mol wordt reeds in 1562 een kapel gewijd aan Apollonia in Achterbos vermeld. De kapel die ter hoogte van het kruispunt van Achterbos (straat) met de Goorstraat stond, werd in 1862 gesloopt. Een nieuwe kapel werd opgericht meer naar het oosten, bij de pastorie.

Uit de rekeningen van de kapelmeesters van de Apolloniakapel van 1637 kan worden opgemaakt dat rond de oorspronkelijke kapel een schans was aangelegd. Rond het midden van de 17de eeuw werd de schans wegens haar ligging aan een drukker wordende verkeersas vervangen worden door een nieuwe schans aan de Boeretangsdreef ter hoogte van de Puttestraat.

Systematisch archeologisch onderzoek werd nog niet uitgevoerd in de omgeving van het onderzoeksgebied.

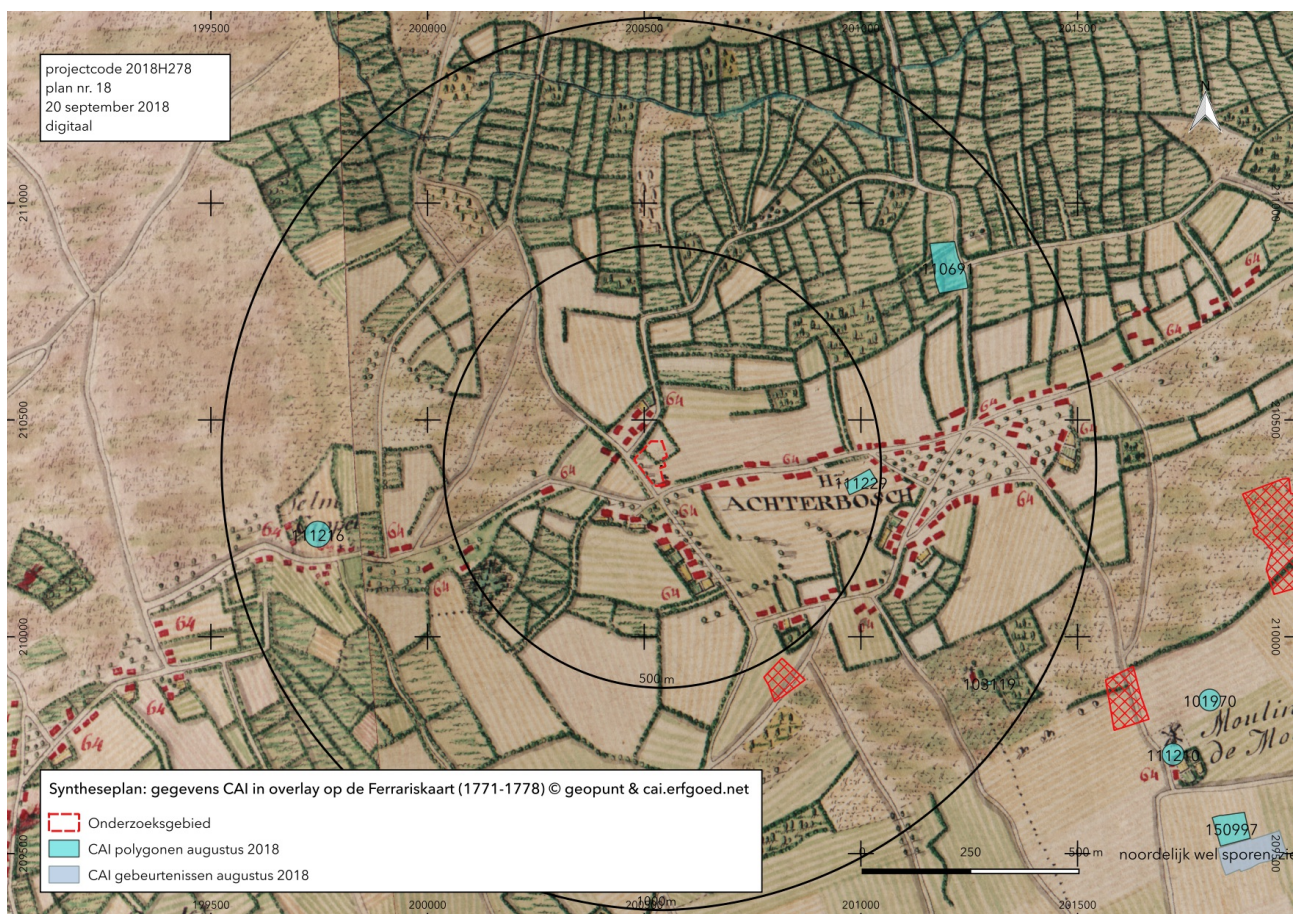

Fig. 22. Synthesepan: gegevens CAI in overlay op de Ferrariskaart (1771-1778) © geopunt & cai.erfgoed.net

Hoe evolueerde het landschap en is er een evolutie in het grondgebruik ter hoogte van het projectgebied?

Uit het beschikbaar historisch cartografisch materiaal blijkt dat het volledige onderzoeksgebied in gebruik was als landbouwgrond/weiland minstens van het derde kwart van de 18de eeuw tot 1969. Op de topografische kaart van 1969 verschijnt ter hoogte van de zuidelijk perceelgrens een klein gebouw. Op dezelfde plaatst staat op de topografische kaarten van 1981 en 1989 en de luchtfoto van 1990 een groter gebouw. In 2003 werd het grotere gebouw afgebroken en werd het hele onderzoeksgebied terug in gebruik genomen als landbouwgrond. Welke impact het optrekken van een gebouw aan de zuidelijke grens in de tweede helft van de 20ste eeuw had op de bodem is niet duidelijk op basis van de beschikbare bronnen vermits niet geweten is hoe het verdwenen gebouw gefundeerd werd.

Wat is de impact van de geplande werken ?

Het onderzoeksgebied met een oppervlakte van 4897 m² zal worden opgedeeld in 7 kavels waarop 3 bouwblokken met telkens 2 woningen in halfopen bebouwing en één bouwblok voor een meergezinswoning voorzien worden. Er dient geen nieuwe wegenis aangelegd te worden vermits alle nieuwe kavels grenzen aan bestaande wegen. De ruimte tussen de gebouwen biedt plaats aan tuinen, bijgebouwen, autostaanplaatsen en garages.

1.2.5 Verwachting ten aanzien van archeologisch erfgoed

voor steentijd artefactensites(paleolithicum - mesolithicum)

In de steentijd voedde de mens zich voornamelijk door middel van jacht, visvangst en het verzamelen van voedsel. Deze 'jager-verzamelaars' verbleven in tijdelijke kampementen. Het zijn vooral achtergebleven werktuigen in vuursteen die verwijzen naar een dergelijke verblijfplaats. Uit verschillende studies is gebleken dat veel van de gekende vindplaatsen van werktuigen uit het paleolithicum, mesolithicum en vroeg-neolithicum voorkomen op de overgang van hoge/droge gronden naar lage/natte zones. Dit noemt men een landschappelijke gradiënt. Het verband tussen het aantreffen van steentijd artefactensites en een gradiënt is sterker naarmate sterker naarmate de overgang abrupter is, bijvoorbeeld aan de randen van beekdalen. Kampementen van jager-verzamelaars kunnen verwacht worden in een zone vanaf de gradiënt tot ca. 200 m in het droge deel. Een verklaring hiervoor is te vinden in het feit dat landschappelijke gradiënten op korte afstand van elkaar een grote verscheidenheid aan voedselbronnen en grondstoffen verschaffen en de aanwezigheid van drinkwater garanderen. Rivier- en beekdalen zijn daarenboven markante en goed herkenbare landschapselementen in een door bos gedomineerde landschap. Dalen vormden in het laat-paleolithicum en het mesolithicum belangrijke transportroutes.²⁷

Het onderzoeksgebied bevindt zich niet in een gradiëntzone. De Millegemloop/Waterbroekloop situeert zich 375 m ten zuiden en de Melkerijloop 630 m ten noordoosten van het onderzoeksgebied.

De verwachting voor steentijdsites kan als laag worden omschreven.

voor protohistorische en historische sites (neolithicum - nieuwe tijd)

Het grondwaterregime, de natuurlijke vruchtbaarheid en de bewerkbaarheid van de bodem bepalen mee de keuze van inplantingsplaatsen voor permanente bewoning vanaf het neolithicum.

Plaggenbodems ontstonden vanaf de late middeleeuwen, toen men bij het in cultuur brengen van nieuwe akkergronden, met mest verzadigde heideplaggen op de akkers begon te verspreiden. De dikke afdekkende pakketten zorgen in de meeste gevallen voor een goede bewaring van archeologische bodemsporen ouder dan het plaggendeck. De extra bemesting op de van nature onvruchtbare zandbodem versnelt wel het chemisch proces van uitloging in de archeologische bodemsporen, waardoor sporen van de oudste landbouwperiodes moeilijk leesbaar worden. Bovendien hangt de eventuele bewaring van oudere bodemsporen af van de mate waarin de begraven bodem is opgenomen in de oudste akkerlagen.²⁸

Het noordelijk deel van onderzoeksgebied is minstens sinds de tweede helft van de 18de eeuw volgens de beschikbare bronnen nooit bebouwd geweest en was al die tijd in gebruik als landbouwgrond of weiland. Dit is gunstig voor de bewaring van sporen van menselijke activiteit. Welke impact het optrekken van een gebouw aan de zuidelijke grens in de tweede helft van de 20ste eeuw had op de bodem is niet duidelijk op basis van de beschikbare bronnen vermits niet geweten is hoe het verdwenen gebouw gefundeerd werd.

Onmiddellijk ten zuiden van het onderzoeksgebied stond minstens van het midden van de 16de eeuw tot het einde van de 19de eeuw de Apolloniakapel. Volgens de bronnen bevond zich bij de kapel een schans

²⁷ Verhoeven et al. 2010.

²⁸ <https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/metaaltijden/archeodistricten/kempen>

die midden 17de eeuw verplaatst werd doordat omwille van de toenemende drukte rond de kapel de functie van de schans in het gedrang kwam. De schans werd verplaatst naar de Boeretangsedreef.

De verwachting voor sites van het neolithicum tot de nieuwe tijd wordt als hoog omschreven op basis van de topografische ligging, de bodemgesteldheid, archiefbronnen en het landgebruik van het onderzoeksgebied sinds het einde van de 18de eeuw.

Het bureauonderzoek leverde tot nu toe onvoldoende informatie op om een gemotiveerde uitspraak te kunnen doen over de aanwezigheid, aard en bewaringstoestand van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed voor een zone met een oppervlakte van ongeveer 4897 m². Verder vooronderzoek met ingreep in de bodem wordt daarom noodzakelijk geacht om vast te stellen of er archeologische sporen aanwezig zijn binnen het projectgebied.

1.2.6 Samenvatting

Het onderzoeksgebied bevindt zich ca. 2,5 km ten noordwesten van het centrum van Mol, in het gehucht Achterbos, ter hoogte van de kruising tussen Achterbos (straat) en de goorstraat. Het heeft een oppervlakte van 4897 m² en zal worden opgedeeld in 7 kavels waarop 3 bouwblokken met telkens 2 woningen in halfopen bebouwing en één bouwblok voor een meergezinswoning voorzien worden.

Het ligt aan de voet van de noordelijke helling van de rug van Geel, op het interfluvium tussen de Dalemansloop en de Millegemloop. Het onderzoeksgebied bevindt zich niet in een gradiëntenzone. De Millegemloop/Waterbroekloop situeert zich 375 m ten zuiden en de Melkerijloop 630 m ten noordoosten van het onderzoeksgebied. De verwachting voor steentijdsites kan als laag kan worden omschreven.

Het noordelijk deel van onderzoeksgebied is minstens sinds de tweede helft van de 18de eeuw volgens de beschikbare bronnen nooit bebouwd geweest en was al die tijd in gebruik als landbouwgrond of weiland. Dat wordt weerspiegeld in de bodemopbouw. Op de bodemkaart volgens Belgische classificatie werd dit deel van het onderzoeksgebied als een droge zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont gekarteerd. Dit is gunstig voor de bewaring van sporen van menselijke activiteit. Welke impact het optrekken van een gebouw aan de zuidelijke grens in de tweede helft van de 20ste eeuw had op de bodem is niet duidelijk op basis van de beschikbare bronnen vermits niet geweten is hoe het verdwenen gebouw gefundeerd werd.

Onmiddellijk ten zuiden van het onderzoeksgebied stond minstens van het midden van de 16de eeuw tot het einde van de 19de eeuw de Apolloniakapel. Volgens de bronnen bevond zich bij de kapel een schans die midden 17de eeuw verplaatst werd doordat omwille van de toenemende drukte rond de kapel de functie van de schans in het gedrang kwam. De schans werd verplaatst naar de Boeretangsedreef.

De verwachting voor sites van het neolithicum tot de nieuwe tijd wordt als hoog omschreven op basis van de topografische ligging, de bodemgesteldheid, archiefbronnen en het landgebruik van het onderzoeksgebied sinds het einde van de 18de eeuw.

Het bureauonderzoek leverde tot nu toe onvoldoende informatie op om een gemotiveerde uitspraak te kunnen doen over de aanwezigheid, aard en bewaringstoestand van eventueel aanwezig archeologisch erfgoed voor een zone met een oppervlakte van ongeveer 4897 m². Verder archeologisch vooronderzoek wordt daarom noodzakelijk geacht om vast te stellen of er archeologische sporen aanwezig zijn binnen het projectgebied.

Bibliografie

Uitgegeven bronnen

Baeyens L. 1974. Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Retie 31W.

Baeyens L., Cooymans F., Dausy F., Knaepen R., Seymus V., Van Gompel F. & Vos P. 1989. Achterbos vroeger en nu. De Molse Kamer voor Heemkunde en geschiedenis v.z.w. De Parochie Sinte_ Apollonia te Mol Achterbos.

Beerten K. 2006. Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 17. Mol. Brussel.

Bogemans F. 2005 & 2008. Legende Overzichtskaart Quartairgeologie Vlaanderen.

De Moor G. & Pissart A. 1992. Het reliëf. In Denis J. Geografie van België. Brussel: Gemeentekrediet, 129-215.

Dondeyne S., Vanierschot L., Langohr R., Van Ranst E. & Deckers J. 2015. De grote bodemgroepen van Vlaanderen: kenmerken van de 'Reference Soil Groups' volgens het internationale classificatiesysteem World Reference Base. KU Leuven & Universiteit Gent in opdracht van de Vlaamse Overheid, Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Afdeling Land en Bodembescherming, Ondergrond, Natuurlijke Rijkdommen.

Peeters F., Sannen S. & Ver Bruggen M. 1995. Schansen in de voogdij Mol - Balen - Dessel. Van motte-toren tot bosschans. Balen: Heemkundige kring Balen.

Van Ranst E. & Sys D. 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen. Gent.

Verhoeven M., Ellenkamp G. & Keijers D. 2010. Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeente Echt-Susteren. Deelrapport II: landschap en archeologie. Raap Rapport 1951.

Digitale bronnen

Agiv. Agentschap voor Geografische informatie Vlaanderen

<https://www.agiv.be>

Bodemverkenner

<https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>

Cartesius

<http://www.cartesius.be>

Cartoweb

www.cartoweb.be, www.ngi.be

Centraal Archeologische Inventaris

cai.erfgoed.net en <http://geovlaanderen.gisvlaanderen.be/geo-vlaanderen/cai/>

Databank Ondergrond Vlaanderen

<https://dov.vlaanderen.be/dovweb/html/index.html>

Geoportaal

<https://geo.onroenderfgoed.be>

Geopunt Vlaanderen

<http://www.geopunt.be/kaart>

Inventaris Onroerend Erfgoed

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans archeologie

<https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie>

<https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/metaaltijden/archeodistricten/kempen>

https://onderzoeksbalans.onroenderfgoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/methoden_en_technieken/terreinevaluatie/proefsleuven

Schansen in Limburg

<https://sites.google.com/site/schansenab/home/mol/achterbos>

Figurenlijst

- Fig. 1 Situering van het projectgebied op het Groot Referentie Bestand. © Geopunt
- Fig. 2 Situering van het projectgebied de topografische kaart 1:10.000. © cartoweb
- Fig. 3 Situering van het projectgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2017. © Geopunt
- Fig. 4 Verkavelingsplan. © Johan Schoeters 15-09-2018
- Fig. 5 Situering van het onderzoeksgebied op het digitaal hoogtemodel met in overlay de waterlopen zoals opgenomen in de Vlaamse Hydrografische Atlas 2018. © Geopunt
- Fig. 6 Situering van het onderzoeksgebied op de tertiairgeologische kaart. © DOV
- Fig. 7 Situering van het onderzoeksgebied op de quartairgeologische kaart. © DOV
- Fig. 8 Het onderzoeksgebied op de bodemkaart volgens Belgische Classificatie. © DOV
- Fig. 9 Het onderzoeksgebied op de bodemerosiekaart per perceel 2018 © DOV
- Fig. 10 Situering van het onderzoeksgebied op de Ferrariskaart (1771-1778). © Geopunt
- Fig. 11 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van Vandermaelen (1846-1854). © Geopunt
- Fig. 12 Situering van het onderzoeksgebied op de detailplannen van de Atlas der Buurtwegen (ca. 1840). © Geopunt
- Fig. 13 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van het dépt de la guerre van 1848-1853. © Cartesius
- Fig. 14 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1873. © Cartesius
- Fig. 15 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1939. © Cartesius
- Fig. 16 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1969. © Cartesius
- Fig. 17 Situering van het onderzoeksgebied op de topografische kaart van 1989. © Cartesius
- Fig. 18 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1971. © Geopunt
- Fig. 19 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek kleinschalig zomer 1979-1990. © Geopunt
- Fig. 20 Situering van het onderzoeksgebied op de orthofotomozaïek middenschallig winter 2000-2003. © Geopunt
- Fig. 21 Situering van het onderzoeksgebied ten opzichte van de polygonen van de CAI toestand april 2018 in overlay op het GRB met aanduiding van archeologienota's (rood gerasterd) en gebieden geen archeologie (zwart omrand - turkoois gearceerd). © cai.erfgoed.net & Geopunt

Archeologische periodes in Vlaanderen

Periode			Datering
steentijd	paleolithicum	vroeg (oud)	tot 300.000 BP
		midden	300.000 - 35.000 BP
		laat (jong)	35.000 - 14.000 BP
		finaal	vanaf 14.000 BP
	mesolithicum	vroeg	vanaf 9500 v. Chr.
		midden	8 ^{ste} millennium v. Chr.
		laat	7 ^{de} en 6 ^{de} millennium v. Chr.
		finaal	5 ^{de} millenium v. Chr.
	neolithicum	vroeg	5300 - 4400 v. Chr.
		midden	4400 - 3700 v. Chr.
		laat	3700 - 3000 v. Chr.
		finaal	3000 - 2000 v. Chr.
metaaltijden	brons tijd	vroeg	2000 - 1800 v. Chr.
		midden	1800 - 1100 v. Chr.
		laat	1100 - 800 v. Chr.
	ijzertijd	vroeg	800 - 500 v. Chr.
		midden	500 - 250 v. Chr.
		laat	na 250 v. Chr.
Romeinse tijd		vroeg	1 ^{ste} eeuw
		midden	2 ^{de} en 3 ^{de} eeuw
		laat	4 ^{de} eeuw
middeleeuwen		vroeg	5 ^{de} tot 9 ^{de} eeuw
		volle	10 ^{de} tot 12 ^{de} eeuw
		laat	13 ^{de} tot 15 ^{de} eeuw
nieuwe tijd			16 ^{de} tot 18 ^{de} eeuw
nieuwste tijd			19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw

Dit chronologisch kader is bedoeld ter oriëntatie. Er werd gekozen voor algemene tijdvakken om niet de indruk te wekken dat culturen in kalenderjaren kunnen worden gevat. De jaren voor 10.000 BP zijn uitgedrukt in 'jaren geleden' of jaren BP (before present = 1950). De jaren na 10.000 BP zijn uitgedrukt in jaren voor of na Chr.